

Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών

Πρόγραμμα Ιερατικών Σπουδών

Γ' Εξάμηνο

Μάθημα: Χριστιανική Αγωγή

Διδάσκων: π. Γεώργιος Διαμαντόπουλος

4^η ΕΝΟΤΗΤΑ:

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΚΑΙ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Α'

Μ. Ράπτη, *Χριστιανική αγωγή και διδασκαλία* [Χριστιανοπαιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες, β' Περίοδος, 53], εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 61 – 74

Εισαγωγή

Όπως κάθε μορφή αγωγής, έτσι είναι χρήσιμο και η χριστιανική αγωγή να παρακολουθεί βήματα φυσικής, ψυχολογικής ανάπτυξης (από σύλληψη έως θάνατος)

και να προσαρμόζει το έργο της ανάλογα

Για επιτυχία χρ. αγωγής απαραίτητα:

- α) γνώση ιδιαίτερων νοητικών, ψυχολογικών γνωρισμάτων παιδιού
- β) έρευνα εικόνας που προσλαμβάνει το πρόσωπο κατά την άσκηση χρ. αγωγής
- γ) ανίχνευση ψυχοβιολογικών προϋποθέσεων, εμπειριών, διεργασιών που έχουν προηγηθεί
- + τρόπου αντίδρασης στα ερεθίσματα και μετουσίωσης σε πράξη του μηνύματος της Εκκλησίας

Παράγοντες ετοιμότητας αφομοίωσης υλικού από οικογένεια/κοινωνία (ιδιαίτερα στο πλαίσιο διδακτικής πράξης):

γνωστικές ικανότητες

ενδιαφέροντα

συναισθηματική κατάσταση

στάση/διάθεση

Αντιληπτική ικανότητα + στάδια ανάπτυξης νόησης/συναισθημάτων =

βασικά κριτήρια για:

α) διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων παιδαγωγού-παιδαγωγούμενου

β) ανάπτυξη δραστηριοτήτων

γ) οργάνωση διδακτικού έργου (Σχολείο-κατηχητικές συνάξεις)

Ωφέλιμα για παιδαγωγό χρ. αγωγής:

Γνώση σταδίων νοητικής, ηθικής, θρησκευτικής ανάπτυξης

βάσει πορισμάτων αντιστοίχων επιστημών

Προσοχή: Η γνώση αυτών σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να αλλοιώνει τον χαρακτήρα της χριστιανικής αγωγής και τον βασικό της στόχο:

Επίτευξης υπαρξιακής προοπτικής

1. Ηθική και Χριστιανική αγωγή

Μπέργζος: Ηθική = θεωρία ζωής

Τρόπος βίωσης ζωής = ήθος

Ηθική = συστηματική θεώρηση του ήθους

Ιστορία σχέσεων ηθικής και θρησκείας

Σήμερα: διαφοροποίηση θρησκείας από την ηθική

Αρχαιότητα: ηθική + θρησκεία = **συνυφασμένες**

Ηθικές εντολές = θεϊκές εντολές

Θεμέλια χωρισμού: Σωκράτης (η αρετή είναι γνώση, που μπορεί να διδαχθεί)

Ωστόσο: Σωκρατική/Πλατωνική ηθική όχι αυτόνομο σύστημα ηθικής

αλλά σύστημα με θρησκευτικό προσανατολισμό

(μέσω αυτογνωσίας ο άνθρωπος οδηγείται στον χώρο του πνεύματος, όπου ανήκει όχι μόνο το αγαθό, αλλά και το θείο)

16^{ος} αι. και εξής:

Δύση: προσπάθεια αυτονόμησης ηθικής από τη θρησκεία

Κορύφωση: 18^{ος} και 19^{ος} αι.

Η διδασκαλία ηθικής δεν απαιτούσε καλλιέργεια θρησκευτικού βιώματος
>> ηθική κρίση 20^{ου} αι., ολοκληρωτικοί πόλεμοι, επικράτηση τεχνικού πολιτισμού, ευδαιμονισμού έναντι πνευματικών αξιών

Συμβολή θρησκευτικής αγωγής

Πολλοί ψυχολόγοι υπέρ της θετικής συμβολής θρ. αγωγής στην ανάπτυξη ηθικής συνείδησης/συμπεριφοράς

F. Foerster (1869-1966):

Μετά από πολλές μελέτες

>> άθρησκη/αντιθρησκευτική αγωγή = ελλιπής

Πλήρης ηθική αγωγή μπορεί να προέλθει από τη χριστιανική πίστη

Χριστιανική αγωγή και ηθική

Χριστιανισμός:

Ταύτιση ηθικής και θρησκείας

Ηθική ζωή = ουσιαστικό στοιχείο χριστιανικής πίστης

«ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι» (Ἰακ. 2:26)

Κανόνες χρ. ηθικής προέρχονται από Ευαγγέλιο και πατερική θεολογία

Ηθική: έμφυτη (Πλάτων, Ντεκάρτ, Καντ, Λάμπνιτς, Ρουσσώ)

ή ως αποτέλεσμα καλλιέργειας ηθικής συνείδησης με επίδραση περιβάλλοντος (Σοφιστές, Λοκ, Σπένσερ).

Χριστιανισμός: συνδυασμός των δύο απόψεων

Άνθρωπος = εικόνα Θεού >>

δυνατότητα ηθικής τελείωσης με:

κατάλληλη αγωγή + Χάρις Θεού

Χριστιανική παράδοση + αρχαία ελληνική σοφία

>> το **πληρέστερο** σύστημα ηθικής αγωγής

Σημερινή γλώσσα:

ήθος ανθρώπου αξιολογείται με κλίμακα αρετών

που καθιέρωσε η κοινωνική συμβίωση

Ωστόσο: στον Χριστιανισμό:

το **ήθος** έχει **άμεση σχέση** την κατάσταση «κατὰ φύσιν» του ανθρώπου

Πλασμένος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» >> αγαπητική κοινωνία με άλλα πρόσωπα και με Θεό (κατεξοχήν πρόσωπο, αγαπητική κοινωνία τριών προσώπων)

Ἀρνηση αυτής της προέλευσης/συνεχούς αναφοράς στον Δημιουργό

>> Αυτοκατάργηση, αυτοανάλυση, ζητά απόλυτη αυτονομία

>> Επικράτηση επιμέρους ατομικών θελημάτων, φυσικών αναγκών

>> οι επιθυμίες μεταβάλλονται σε πάθη, γίνονται αφορμή πόνου, δεν εξυπηρετούν προορισμό του

«Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Ἰω. 4:16):

Το χωρίο φανερώνει απόλυτα το χριστιανικό ήθος:

χρ. κώδικας ηθικής, νόμος με δεσμευτική ισχύ οδηγεί οπωσδήποτε στην ελευθερία

Ὑψιστος ηθικός νόμος:

Απόλυτη, ανιδιοτελής, ανυστερόβουλη, ανεπιφύλακτη αγάπη προς όλους ανεξαιρέτως

Φτάνει μέχρι αυτοθυσία κατά το πρότυπο του Χριστού

Ἐρευνα στην τοπική, εθνική, οικουμενική κοινωνία

>> η ηθική αγωγή οφείλει να καλλιεργήσει τέσσερις κοινές αρετές, που ορίζονται από τον ανθρώπινο και θείο Λόγο:

1) εντιμότητα

2) γενναιοψυχία

3) αλληλεγγύη

4) ευσέβεια (προς αυτόν, άλλον, σύμπαν)

Και την αγάπη (ορίζεται από τον χριστιανικό λόγο, υπερβαίνει ανθρώπινη ηθική)

Χριστιανικές ηθικές αξίες (πλήρωμα της ουσίας του Θεού):

αθάνατη ζωή, αγάπη, χαρά, ελευθερία, δικαιοσύνη, ωραιότητα, αγιότητα, σοφία

Συμπέρασμα

Σύμφωνα με αναφερθέντα για σχέση θρησκείας και ηθικής,

επίσης, αν ληφθεί υπόψιν ότι

η ηθική αγωγή έχει επιτελεστεί όταν ο άνθρωπος έχει αποκτήσει την ικανότητα

να επιλύει αντιθέσεις μεταξύ εγωκεντρικού εγώ και ανάγκες/δικαιώματα άλλων

>> η χριστιανική αγωγή έχει **άμεση σχέση** με την ηθική αγωγή

Αυτή η σχέση υποχρεώνει χριστιανό παιδαγωγό να γνωρίζει:

- ανάπτυξη θρησκευτικής σκέψης
- ανάπτυξη ηθικής σκέψης

για κατανόηση:

- τρόπου πρόσληψης των θρησκευτικών εννοιών
- εφαρμογής των εννοιών στην καθημερινότητα

2. Ηθική αγωγή και θεωρίες ηθικής ανάπτυξης

Εισαγωγή

Στόχος ηθικής αγωγής:

ενεργοποίηση ηθικής συνείδησης ατόμου με χρήση κατάλληλων μέσων κατά τα διάφορα στάδια εξέλιξής του

>> μέσα από ισχυροποίηση βούλησής του:

α) έλεγχος επιθυμιών, εγωκεντρικών τάσεων/αναγκών

β) θετικές ενέργειες ως προς ανάγκες/δικαιώματα άλλων

γ) σεβασμός (με θέλησή του) αξιών ζωής (όπως έχουν οριστεί από κοινωνική/θρησκευτική ηθική)

Με βάσει στόχους ηθικής αγωγής >>

η ηθική αγωγή **βασικός** **διαμορφωτικός** παράγοντας ήθους/συμπεριφοράς ανθρώπου

Θεωρίες ηθικής αγωγής (στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής) αφορούν:

α) συναίσθημα

β) νόηση

γ) καθημερινή συμπεριφορά

Ηθική:

- πηγάζει από ένα βαθύτερο συναίσθημα
- παρουσιάζεται ως μία ισχυρή θυμική δύναμη
- οικοδομείται μέσω ανάπτυξης νοητικών λειτουργιών

(προϋποθέτει γνώση, κατανόηση, σκέψη, κριτική)

- εκδηλώνεται με συμπεριφορά (μετατροπή ηθικών γνώσεων και ηθικών διλημμάτων σε πράξη)

Ψυχολόγοι νοητικής ανάπτυξης:

μελετούν γνωστική πλευρά ηθικότητας

Ψυχαναλυτικοί:

τη συναισθηματική

Ψυχολόγοι συμπεριφοράς/κοινωνικής μάθησης:

Κοινωνικές συμπεριφορές ηθικά αναπτυσσόμενου ατόμου

2. 1 Ηθικότητα και γνωστική ανάπτυξη

J. Piaget (1896-1908)

Πρωτοποριακό έργο στο τομέα ηθικής ανάπτυξης, στο πλαίσιο μελέτης νοητικής ανάπτυξης

Εστίαση:

- γνωστική πλευρά ηθικότητας
- τρόπους αντίληψης/κατανόησης:

α) κανόνων παιχνιδιού

β) ηθικών κανόνων

γ) ηθικών εννοιών

Στάδια ηθικής ανάπτυξης

Τρία στάδια ηθικής ανάπτυξης μέχρι 12 ετών

1^ο στάδιο (0-5)

Βρεφική/νηπιακή ηλικία

Δύο πρώτα χρόνια: ατομικό παιχνίδι

Νηπιακή ηλικία: εγωκεντρικό παιχνίδι

Έναρξη για τα παιδιά **ατελούς γνώσης των κανόνων** του παιχνιδιού, χωρίς να ενδιαφέρονται για την τήρησή τους

Προς το **τέλος του σταδίου**:

Μεγαλύτερη συνειδητοποίηση κανόνων,

χωρίς να κατανοεί το νήπιο τους κανόνες

- ως αποτέλεσμα συμφωνίας
- ως αντικείμενο σεβασμού

2-5 ετών: σκέψη (**νοητική** ανάπτυξη)

- συμβολική (στη γλώσσα, στο παιχνίδι, στο ιχνογράφημα)
- εγωκεντρική
- ανιμιστική
- αδυναμία αντίληψης προοπτικής του άλλου

2^ο στάδιο (5-8): **ετερόνομη ηθική/ηθικός ρεαλισμός**

Ενδιαφέρον για ύπαρξη, τήρηση κανόνων παιχνιδιού

Μίμηση μεγαλύτερων παιδιών

Παθητική αποδοχή κανόνων, χωρίς να μπορούν να τους τηρήσουν

Επιβολή κανόνων από τους μεγαλύτερους, δεν μπορούν να τροποποιηθούν

Το ίδιο συμβαίνει και με τον χαρακτηρισμό μίας πράξης ως καλής ή κακής

Ισχύς παραγγεμάτων συνδέεται με παρουσία αυτού που τα έχει δώσει

>> κατά την απουσία του χάνουν το κύρος τους, ενώ η παράβαση προκαλεί στιγμιαία ενόχληση

Ηθική σκέψη στο στάδιο:

Περιορισμός από

α) εξουσία μεγάλων:

Επιβάλλουν τρόπο συμπεριφοράς χωρίς αντιρρήσεις

β) εγωκεντρική σκέψη:

Εμποδίζει να διακρίνει δική του προοπτική από άλλων

>> οι δικές του ιδέες είναι ίδιες με των άλλων, οι κανόνες απαραβίαστοι

Αξιολόγηση πράξεων ανάλογα με βαθμό συμμόρφωσης με τον νόμο

(όχι με κακές προθέσεις ή καλές προθέσεις που ακούσια συγκρούονται με τον νόμο)

Στήριξη στα φαινόμενα, σε αυτά τα οποία βλέπει,

δεν μπορεί να αποκεντρωθεί από αυτά

Εικονική/εγωκεντρική σκέψη

>> λ. χ.: διαπίστωση ότι η ίδια ποσότητα νερού που μεταγγίστηκε από ένα πλατύ σωλήνα σε ένα λεπτότερο/υψηλότερο είναι περισσότερη (η στάθμη του νερού υψηλότερη)

3^ο στάδιο (8-12): αυτόνομη ηθική

Στάδιο αυτόνομης ηθικής ή συνεργασίας

Αλληλεπίδραση με συνομήλικους:

>> Αποδέσμευση από εγωκεντρισμό, αναγνώριση διαφορετικής γνώμης άλλων για ηθικές πράξεις

Κανόνες παιχνιδιού: αποτέλεσμα ελεύθερης αμοιβαίας συμφωνίας ομάδας

>> γίνονται σεβαστοί, τηρούνται με ακρίβεια

Αξιολόγηση ηθικής πράξης

Ετερόνομη σκέψη: με βάση αποτέλεσμα

Αυτόνομη: με βάση πρόθεση και αιτία που προκάλεσε το αποτέλεσμα

Π. χ.: ψέμα

Μέχρι ηλικία 6 ετών: μία κακή λέξη

6-8: κάτι που δεν είναι αλήθεια, ακόμη και τα λάθη χαρακτηρίζονται ως ψέμα

8-10: κάτι που δεν είναι αλήθεια

10-12: κάθε φράση που δεν είναι αλήθεια και λέγεται με πρόθεση

Ηθική και νοητική ανάπτυξη

Ανάπτυξη ηθικής σκέψης:

σχεδόν παράλληλα με ανάπτυξη λογικής σκέψης

Νόηση ηλικίας 6-11

συγκεκριμένη, λειτουργική

- Ικανότητα νοητικών πράξεων, συλλογισμών
- Πλήρης ανάπτυξης προοπτικής άλλου
- Ικανότητα ομαδοποίησης όμοιων αντικειμένων
- Ικανότητα διαπίστωσης σχέσης μεταξύ διαφόρων πραγμάτων
- Ικανότητα ανάπτυξης συλλογισμού αριθμησης μέσα από πράξεις κατηγοροποίησης και κατάταξης

Νόηση ηλικίας 11-12

Εμφάνιση αφηρημένων λογικών πράξεων

Προέφηβος

- Αποκτά δυνατότητα αποκέντρωσης και αποδέσμευσης από άμεσες εποπτείες
- Μπορεί να συλλογίζεται υποθετικο-επαγωγικά (Μπορεί να επιβεβαιώνει ή να απορρίπτει υποθέσεις του)
- Δεν ζει μόνο στο παρόν, αλλά και στο μέλλον (Οραματίζεται ανακατατάξεις και κοινωνικές αλλαγές)

Νόηση ηλικίας 12 και εξής

Η ηθική αυτονομία που άρχισε από το προηγούμενο στάδιο

επιτρέπει στη συνείδηση να χειρίζεται ιδεώδεις και υπερατομικές αξίες

Κριτική θεώρηση

Κριτική σε πολλά σημεία από μεταγενέστερους (στάδια, χρονικά όρια, πειράματα, συμπεράσματα)

Nelson:

Όταν οι ιστορίες με ηθικά διλήμματα συνοδεύονται με εικόνες,

τότε και μικρότερα παιδιά ηλικία 4-6 ετών μπορούν να κρίνουν μία πράξη ανάλογα με την πρόθεση

Ωστόσο, το έργο Piaget παραμένει η **βασική αφετηρία** για έρευνα ανάπτυξης σκέψης και ηθικότητας

ως διαδικασίας της νοητικής ανάπτυξης

L. Kohlberg (1927-1987)

Σε αντίθεση με Piaget

(στις έρευνές του καλούσε τα υποκείμενα να κρίνουν μία ηθική πράξη που είχε ήδη εκτελεστεί)

χρησιμοποίησε μέθοδο ατομικής συνέντευξης

Τα υποκείμενα έρευνα έδιναν απαντήσεις σε ηθικά διλήμματα που τους παρουσιάζονταν με μορφή ιστοριών

Τρία επίπεδα ηθικής ανάπτυξης

Προσυμβατικό-συμβατικό-μετασυμβατικό

Σε κάθε επίπεδο 2 στάδια (αντιπροσωπεύουν μία κατώτερη και μία ανώτερη οργανωμένη μορφή ηθικής σκέψης)

Προσυμβατικό επίπεδο

Προσχολική-σχολική ηλικία

Το παιδί βλέπει τη σχέση του με το σύνολο ατομικά

Πρώτο στάδιο: ετερόνομη ηθική

Σκέψη παιδιού καθορίζεται από δύναμη και επιβολή των άλλων

Δεύτερο στάδιο: ηθική ατομισμού

Χαρακτηρισμός πράξης ως ηθική με βάση την αμοιβή (όταν προκαλεί ευχάριστα αποτελέσματα)

Τήρηση κανόνων με προοπτική ανταπόδοσης

Σε αυτό το στάδιο ανήκουν τα περισσότερα παιδιά κάτω των 9 ετών και μερικοί έφηβοι

Συμβατικό επίπεδο

Συμβατικής ηθικής

Παιδιά εφηβείας που έχουν περάσει στο στάδιο αφηρημένων τυπικών λειτουργιών

Πρώτο στάδιο: Αμοιβαίων διαπροσωπικών σχέσεων

Ηθικό είναι να πράττεις αυτό που σε κάνει στους άλλους ευχάριστο

Δεύτερο στάδιο: Έννομης τάξης

Ηθικά καλό είναι ό,τι ορίζει ο νόμος, ηθικά κακό ό,τι προκαλεί ανωμαλία στην κοινωνία

Τρίτο στάδιο: Αμοιβαίων προσδοκιών

[Εντάσσεται στο πρώτο!]

Περιορισμός ενδιαφέροντος στην οικογένεια

Καλό ή κακό ανάλογα με το τι η οικογένεια ή οι συνομήλικοί τους δέχονται ως καλό ή κακό

Τέταρτο στάδιο: Νόμου και τάξης

Υπέρβαση των ορίων της οικογένειας, εναγκαλισμός κοινωνίας, την οποία θεωρεί ότι προστατεύει τα δικαιώματά του [**Εντάσσεται στο δεύτερο!**]

Μετασυμβατικό επίπεδο

Στάδιο κοινωνικού συμβολαίου

Το άτομο ως μέλος οργανωμένης κοινωνίας υποχρεούται να τηρεί νόμους

Ωστόσο: τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν προτεραιότητα έναντι του νόμου

Στάδιο πανανθρώπινων αξιών

Ηθική: υπόθεση της προσωπικής συνείδησης και των πανανθρώπινων ηθικών αρχών

Οι αρχές αυτές είναι λογικά θεμελιωμένες:

βασίζονται στις ηθικές αξίες της δικαιοσύνης, αμοιβαιότητας, ισότητας, σεβασμού ζωής και δικαιωμάτων ανθρώπου

Παράδειγμα: «Η ανθρώπινη ζωή και η αξιοπρέπεια είναι υπέρτατες αρχές».

Οι απαντήσεις στα ηθικά διλήμματα, σε όλες τις κοινωνίες

- βασίζονται σε όμοιες κατηγορίες ηθικής σκέψης
- συνιστούν την παγκόσμια γλώσσα της ηθικότητας

Οι απαντήσεις σε κάθε στάδιο διαμορφώνονται

από την αλληλεπίδραση της νοητικής ανάπτυξης + τρόπο που το άτομο αντιλαμβάνεται τη σχέση του με το κοινωνικό σύνολο

(δηλαδή από το σύνολο εμπειριών του στην οικογένεια, σχολείο, από συζητήσεις με φίλους κλπ)

Η ιεραρχική σειρά των σταδίων δεν μπορεί να αλλάξει

Στάδια νοητικής ανάπτυξης δεν συμβαδίζουν απόλυτα με στάδια ηθικής ανάπτυξης

Τα ηλικιακά όρια ρευστά

Τα ηθικά στάδια δεν προηγούνται των γνωστικών, γιατί η νοητική ωρίμανση βοηθά και στην ηθική ανάπτυξη

Κριτική θεώρηση

Αναγνώριση θεωρίας και έρευνας Kohlberg, επέκταση έρευνάς του και σε άλλες περιοχές (κορίτσια)

M. Hoffman (1924- 2022)

Ερμήνευσε ηθικότητα συνδυάζοντας

- σκέψη με συναίσθημα
- γνωστικές ικανότητες με κοινωνικά ηθικά συναισθήματα

Εστίαση στο κοινωνικό συναίσθημα **συμπάθειας**

- Ικανότητα ατόμου να έρχεται στη θέση του άλλου
- Να νιώθει τα ίδια συναισθήματα

Ηθικό κίνητρο συμπεριφοράς = συμπάθεια

Επίπεδο συμπάθειας

εξαρτάται από επίπεδο γνωστικής ανάπτυξης

Πρώτα χρόνια: το παιδί νομίζει ότι ο άλλος αισθάνεται ό,τι και αυτό (εγωκεντρική σκέψη)

Αργότερα: όταν το παιδί καταλάβει ότι οι άλλοι είναι ξεχωριστά πρόσωπα η συμπάθεια γίνεται αλληλεγγύη

Το ίδιο συμβαίνει και με το συναίσθημα της ενοχής

Κριτική θεώρηση

Η θεωρία του θεωρήθηκε μονομερής

για ερμηνεία ηθικής ανάπτυξης

(λόγω έλλειψης σταθερών κριτηρίων για αξιολόγηση συμπαθητικής συμπεριφοράς)

Hofmann: άρση αδυναμιών θεωρίας μέσω άσκησης ηθικής αγωγής, που θα στοχεύει στην εξάσκηση των παιδιών σε τεχνικές αμεροληψίας και αντικειμενικότητας

2.2 Ηθική ανάπτυξη και ψυχαναλυτική θεωρία

Ψυχανάλυση: η ηθικότητα μελετάται ως ψυχολογικό φαινόμενο

S. Freud (1856-1939)

Ιδρυτής

Ανακάλυψη:

Δίπλα στο συνειδητό/λογικό επίπεδο υπάρχει και ένα άλλο στοιχείο:

Ασυνείδητο: καθορίζει επίσης την ανθρώπινη συμπεριφορά

Οι ασυνείδητες διαδικασίες κατευθύνουν ουσιαστικά τη συμπεριφορά (μέσω χειρισμού συνειδητών εμπειριών)

Ανάγκες ατόμου συγκρούονται με ανάγκες κοινωνίας

Κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά αποτέλεσμα **σύγκρουσης** ανάμεσα:

- στις ενστικτώδεις ορμές (ζητούν ικανοποίηση)
- στην απαγόρευση ικανοποίησής τους από έλεγχο κοινωνίας

>> στέρηση ηδονής

>> Η προσωπικότητα αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία

ανάμεσα στις στέρησεις που είναι αναγκασμένο να δέχεται και στις ικανοποιήσεις που έχει τη δυνατότητα να απολαμβάνει

Δομικά στοιχεία

Από το συμβιβασμό των οποίων καθορίζεται η ανθρώπινη συμπεριφορά:

- Ασυνείδητο (Αυτό ή Εκείνο)
- Εγώ
- Υπερεγώ

Ασυνείδητο: Βιολογικές ορμές/λειτουργίες

Ενεργεί με βάση την ευχαρίστηση που προέρχεται από ικανοποίηση ενστικτωδών ορμών

Υπερεγώ: σύνολο κοινωνικών, θρησκευτικών, ηθικών κανόνων που έχουν εσωτερικευτεί και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και σχέσεις με άλλους

Εγώ: έχει σχέση με την πραγματικότητα

Σύνολο ρεαλιστικών κανόνων που σχετίζονται με ικανοποίηση αναγκών, επιθυμιών

Συντονίζει και εξισορροπεί τις επιθυμίες του Ασυνειδήτου με τις απαιτήσεις του Υπερεγώ

λαμβάνοντας υπόψιν δυνατότητες που παρέχονται από το φυσικό, κοινωνικό περιβάλλον

Αδυναμία ατόμου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις Υπερεγώ

>> αρνητικά συναισθήματα (ντροπή, ενοχή, απώλεια αυτοεκτίμησης)

Ωριμο ηθικά άτομο: αυτό που δεν παραβιάζει τις ηθικές αρχές

Πρώτο αίσθημα ενοχής:

Προσχολική ηλικία: όταν εμφανίζεται

- στα αγόρια το οιδιπόδειο σύμπλεγμα
- στα κορίτσια το σύμπλεγμα της Ηλέκτρα

= ετερόφυλη προτίμηση παιδιού προς το αντίθετο φύλο

Αυτή η προτίμηση δημιουργεί περίπλοκη σχέση και σύγκρουση με τον πατέρα του αγοριού και μητέρα κοριτσιού

>> το νήπιο, προκειμένου να μη χάσει γονεϊκή αγάπη ταυτίζεται ασυνείδητα με γονέα ίδιου φύλου

>> αναπτύσσει το Υπερεγώ (ηθική συνείδηση)

γύρω στο 5^ο με 6^ο έτος, ολοκληρώνεται στο 8^ο-9^ο έτος

Το Υπερεγώ έχει δύο βασικά στοιχεία:

- *Ιδανικό εγώ*: εσωτερικευμένα πρότυπα από ταύτιση και μίμηση
- *Συνείδηση*: ελέγχει, δημιουργεί ενοχή κάθε φορά που παραβιάζονται τα πρότυπα του ιδανικού εγώ

Συμμόρφωση παιδιών με ηθικούς κανόνες από φόβο αποφυγής συναισθήματος ενοχής

Κριτική θεώρηση

Γενικά αποδεκτές οι θέσεις για δομή/λειτουργία ψυχικού κόσμου

Απόρριψη ή τροποποίηση κάποιων σημείων

Λ. χ. νεότεροι ερευνητές απέδειξαν ότι το συναίσθημα ενοχής εμφανίζεται

- με απόκτηση γνωστικών δεξιοτήτων
- με αξιολόγηση πράξεων με τους καθιερωμένους ηθικούς κανόνες

Ενοχή = εσωτερικό κίνητρο συμπεριφοράς,

όχι παράγωγο συναίσθημα φόβου για τιμωρία ως αποτέλεσμα οιδιπόδειας σύγκρουσης

Άλλες έρευνες:

Απέδειξαν ότι τα παιδιά δεν ωριμάζουν ηθικά στα 6-7, ή ότι τα κορίτσια δεν αναπτύσσουν χαλαρότερη ηθική συνείδηση από αγόρια

Η επαγωγική συζήτηση οδηγεί περισσότερο σε συναισθήματα ενοχής από την τιμωρία που αναστέλλει φαινομενικά μία συμπεριφορά

E. Erikson (1902-1994)

Αντίθετα με Freud (περιόρισε κίνητρα ηθικής συμπεριφοράς μόνο στο συναίσθημα φόβου)

επηρεασμένος από Freud

- διεύρυνε πλέγμα παραγόντων που η φροϋδική θεωρία εξέλαβε ως αίτια της εξελικτικής θεωρίας
- έδωσε έμφαση στη θετική πλευρά του Υπερεγώ
- θεώρησε ότι η εφηβική κρίση παίζει σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση ηθικής συμπεριφοράς
- θεώρησε ότι ανάπτυξη ηθικής συνείδησης δεν σταματά στα 9, αλλά συνεχίζεται ως την ώριμη ηλικία (μέσα από διάφορες αναπτυξιακές κρίσεις)

Ανάπτυξη ηθικότητας:

Αποτέλεσμα

- συνεργασίας του Εγώ και του Υπερεγώ
- ανάπτυξης γνωστικών ικανοτήτων παιδιού

Οκτώ στάδια

Εισαγωγή

Οκτώ ψυχοκοινωνικά στάδια

Σε κάθε ένα μία **σύγκρουση** μεταξύ βιολογικών αναγκών και κοινωνικών απαιτήσεων

έχει σημασία για την ανάπτυξη με τη διαμεσολάβηση του Εγώ

Συμπεριφορά ατόμου σε κάθε στάδιο:

εξαρτάται από τον τρόπο που βιώθηκε το προηγούμενο

Μη επίλυση μίας κρίσης σε φυσιολογικά όρια

>> αιτία ψυχικού προβλήματος

Αντίθεση με Freud (το Εγώ διαμορφώνεται ως εξελικτικό υποπροϊόν του Ασυνειδήτου μετά τη γέννηση):

το Εγώ είναι παρόν κατά τη γέννηση σε κάποια ανώριμη μορφή

Σε κάθε στάδιο το παιδί παλεύει ανάμεσα σε δύο πόλους

προσπαθεί να βρει την καλύτερη τοποθέτηση

1ο στάδιο (0-1)

Δίπολο *εμπιστοσύνη-δυσπιστία*

Αντανακλά αξία εμπειριών του παιδιού κατά τον πρώτο χρόνο

Αν το περιβάλλον είναι υποστηρικτικό

αυξάνουν πιθανότητες τα παιδιά

να εμπιστευτούν την ικανότητά τους για να γίνουν φερέγγυα

2ο στάδιο (2-3 χρονών)

Δίπολο: *Αυτονομία-ντροπή*

Ικανότητα παιδιού να ρυθμίσει τη φυσική συμπεριφορά του (κυρίως λειτουργίες απέκκρισης)

Ικανότητα ελέγχου μυών που σχετίζονται με απέκκριση >> αίσθημα αυτονομίας

Σε αντίθεση με το αίσθημα της *ντροπής* που σχετίζεται με τον μειωμένο έλεγχο

Συναίσθημα αυτονομίας:

θα τα βοηθήσει

- να εξερευνήσουν νέους δρόμους
- να καταπιαστούν αποτελεσματικά με τον κόσμο σε αντίθεση με εκείνα που καθοδηγούνται και υπερπροστατεύονται

3ο στάδιο (4-5 χρόνων)

Δίπολο: *πρωτοβουλία-ενοχή*

Μεγαλώνει η αυτονομία

Ανάληψη περισσότερων πρωτοβουλιών

Αποδίωξη κάθε ενοχής (που θα μπορούσε να συνδεθεί με την έλλειψη πρωτοβουλιών για ανεξαρτησία)

4ο στάδιο (6-11 χρόνων)

Δίπολο: *φιλοπονία (εργατικότητα)-κατωτερότητα*

Ανάπτυξη αισθήματος φιλοπονίας:

αναγκαία για πετυχημένη μελλοντική κοινωνική δραστηριοποίηση

>> αισθήματα πληρότητας/ικανοποίησης

σε αντίθεση με τη βίωση συναισθημάτων κατωτερότητας

που απορρέουν από αντίληψη παιδιού

ότι δεν είναι ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις κοινωνίας που το περιβάλλει

5ο στάδιο (12-18 χρόνων)

Δίπολο: *ταυτότητα-σύγχυση ρόλων*

Ανάπτυξη συμπίπτει με εφηβεία/ήβη: συντελούνται πολύ δραστικές αλλαγές

Φάση στην οποία το παιδί αποκτά ταυτότητα

Αν το περιβάλλον δεν είναι υποστηρικτικό

>> ασαφής ατομική ταυτότητα (σύγχυση ρόλων)

6ο στάδιο (νεότητα)

Δίπολο: *οικειότητα (εγγύτητα)-απομόνωση*

Η οικειότητα είναι ο στόχος αυτού του σταδίου

Καθώς ωριμάζει το άτομο, δεσμεύεται με μία ενδόμυχη αλληλεπίδραση με κάποιο άλλο άτομο

Ανάπτυξη: χαρακτηρίζεται από έντονες προσπάθειες για δημιουργία πραγματικών, στενών ψυχολογικών σχέσεων

Ανυπαρξία οικειότητας (ή ύπαρξή της σε χαμηλό επίπεδο)

>> αίσθηση απομόνωσης

Όταν δεν μοιράζονται τα αισθήματα ή δεν ικανοποιούνται

>> μειωμένη αυτοεκτίμηση μέσα από συναισθήματα απόρριψης

7ο στάδιο (μέση ηλικία)

Δίπολο:

*παραγωγικότητα
(απραξία)*

(δημιουργικότητα)/γενικευσιμότητα-στασιμότητα

Στόχος:

(στο πλαίσιο επαγγελματικής καριέρας)

γενίκευση οτιδήποτε αναγκαίου για τον καθορισμό ενός τρόπου ζωής

Παραγωγικότητα/γενικευσιμότητα: χαρακτηριστικά του σταδίου

Άτομα που δεν μπορούν να συμμετάσχουν στην υποστήριξη και ενθάρρυνση επόμενης γενιάς

>> απορρόφηση από τις προσωπικές ανάγκες, αδιαφορία για ανάγκες άλλων

>> στασιμότητα ή απραξία

8ο στάδιο (ωριμότητα)

Δίπολο: *πληρότητα (ολοκλήρωση εγώ)-απελπισία*

Άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, μετά από ένα μακρύ διάστημα πετυχημένων λύσεων των συγκρούσεων

>> έζησαν μία αξιόλογη/παραγωγική ζωή, γεμάτη νόημα

Πρόκειται για την ολοκλήρωση του εγώ

Η ολοκλήρωση βοηθά το άτομο να προσαρμοστεί στα γηρατειά και στον θάνατο

Άτομο που δεν νιώθει ολοκληρωμένο:

καταβάλλει απεγνωσμένες προσπάθειες για να αναπληρώσει όσα δεν πέτυχε

(λόγω έλλειψης χρόνου)

>> βιώνει απελπισία, απόγνωση